

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan
eettinen neuvottelukunta ETENE

21.11.2012

Pirkanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä
PL 2000
33521 Tampere

OPERATIIVISTEN LÄÄKETIETEELLISTEN ALOJEN KOULUTUS VAINAJILLA

Pirkanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä (PSHP) pyysi 24.9.2012 päivätyssä kirjeessä ETENeltä lausuntoa operatiivisten lääketieteellisten alojen koulutuksesta vainajilla. Lausuntopyyntö liittyy Tampereelle suunnitella olevan Implantti-instituutti ITU:n (ITU Oy) perustamiseen. ITU toimisi koulutuskeskuksena, joka tarjoaisi toimintaympäristön lääketieteen perusopetukselle, kirurgien ja hoitohenkilökunnan jatkokoulutukselle sekä toimisi tuotekehitystutkimusta koordinoivana keskuksena. ITU Oy:n omistaisi ainakin alkuvaiheessa FinnMedi Oy, jonka puolestaan omistaa Pirkanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä (33,3 %), Tampereen kaupunki (27,8 %), Tampereen yliopiston tukisäätiö (16,7 %) ja Suomen Punainen Risti (11,1 %). ITU Oy toimisi yleishyödyllisin periaattein, voittoa tavoittelemattomana yrityksenä.

ITU Oy:n perustaminen Tampereelle liittyy siihen, että kansallista koulutusta kirurgeille menetelmien, laitteiden ja kuvantamisvälineiden osalta ei ole riittävästi. Erityisesti keinoluu- ja kadaverikoulutukselle on tarvetta. Tällä hetkellä kirurgiaan erikoistuvat ja kirurgit käyvät alan koulutuksissa Euroopassa. Pohjoismaissa ei vastaavaa koulutuskeskusta ole. Toinen syy keskuksen perustamiseen on mahdollisuus tarjota opetusta lääketieteen opiskelijoille. Kolmas taustalla vaikuttava asia on Tampereen seudulla oleva lääketieteelliseen teknologiaan ja kirurgiaan keskittynyt yritysrypäs. Osa näistä yrityksistä on FinnMedin Oy:n omistajien omistuksessa ainakin osittain, osa ei. Neljäs peruste valtakunnallisen koulutuskeskuksen perustamiselle on ruumiinavausten valtakunnallinen keskittäminen muutamaan sairaalaan koko Suomessa. Keskuksen oletetaan saavan asiakkaita Suomen lisäksi ainakin Pohjoismaista ja Baltiasta.

ITU Oy:n toiminta perustuu vainajien käyttöön koulutus, tutkimus ja tuotekehitystoiminnassa. Vainajien käyttöä tähän tarkoitukseen säätelee perustuslaki (7 § ja 10 §), hautausoimilaki, terveydensuojeluasetus (tartuntavaara), kudoslaki, asetus ihmisen elimien ja kudoksien lääketieteellisestä käytöstä (594/2001), potilaslaki sekä muutoksen alla olevat biopankkilaki (HE86/2011). Lainsäädännön mukaan on mahdollista tietyn ehdoin käyttää lääketieteellisessä opetuksessa vainajia ruumiinavausten yhteydessä sekä lääketieteelle testamentattuja ruumiita.

Ruumiinavausten yhteydessä tapahtuvaan muuhun kuin kuolemansyyn selvittämiseen liittyvään lääketieteelliseen tutkimus- ja opetustoimintaa vaaditaan Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston Valviran lupa.

Tutkimus- ja opetustoimintaa vainajilla ei voida tehdä, jos

- toiminta haittaa kuolemansyyn selvittämistä
- haittaa elin- tai kudossiirtoja
- kyseessä on oikeuslääketieteellinen kuolemansyynselvitys ja poliisi vastustaa
- on syytä olettaa, että vainaja eläessään olisi vastustanut toimenpidettä.

Tutkimus- ja opetustoiminnan tulee tapahtua vainajaa kunnioittaen ja siten, ettei vainajan ulkonäkö olennaisesti muutu.

ITU keskuksen toiminnan käynnistämisestä on pyydetty lausuntoa syksyllä 2012 myös sosiaali- ja terveysministeriön Oikeuslääketiede ja kuoleman toteamisen käytännöt -ohjausryhmältä.

PSHP pyysi ETENELtä lausuntoa neljästä kysymyksestä.

1. Miten vainajan elämän aikainen tahto voidaan parhaiten ottaa huomioon?
2. ITU-keskus itsessään on ei-kaupallinen julkishyödyllinen yhteisö. Toiminta perustuu kuitenkin suurelta osin hoitolaitteiden käyttökoulutukseen, jossa yhteistyötahona on hoitolaitteita tuottava kaupallinen yritys. Aiheuttaako tämä esteitä vainajien käyttöön koulutuksessa tai miten tämä tulisi ottaa huomioon?
3. Voidaanko koulutuskeskuksessa kouluttaa myös muita kuin sairaanhoitopiirin omaa henkilökuntaa (muista sairaanhoitopiireistä, muista maista)?
4. Kun toiminta ei itsessään muutu aiemmasta teknisesti, mutta toimintaa laajennetaan merkittävästi, tulisiko asiasta tiedottaa myös julkisesti eettisen keskustelun mahdollistamiseksi?

Kysymys 1 Miten vainajan elämän aikainen tahto voidaan parhaiten ottaa huomioon?

ETENE toteaa, että vainajilla tehty lääketieteen opetus on vakiintunutta toimintaa, jossa periaatteena on vainajan kunnioittava käsittely. Yhden patologian laitoksen seinällä on teksti ”*täällä kuolema iloitsee palvellessaan elämää*”. Se kuvaa hyvin vainajien avulla toteutettua opetuksen ja tutkimuksen tarkoitusta. Tässä mielessä toimintaan ei liity eettistä ristiriitaa, jos toiminta tehdään niin, ettei se viivytä hautaamista ja vainajaa kohdellaan kunnioittaen.

Kaikessa tällaisessa toiminnassa olisi eettisesti kestävämpää käyttää vain niitä vainajia, jotka ovat testamentanneet ruumiinsa lääketieteelle. Tieteellistekninen kehitys on osin lisännyt vainajien käytön tarvetta ja senkin vuoksi olisi tärkeää tiedottaa mahdollisuudesta ruumiin testamenttaukseen esimerkiksi osana hoitotahtoa. Tämä vähentäisi tulkinnan vaikeutta ja muita ongelmia vainajien vakaumuksen tai tahdon selvittämisessä.

Vainajan elämänaikaisen tahdon tietäminen ja sen mukaisesti vainajan tahdon mukaan toimiminen on vaikeaa ilman hoitotahdossa tai testamentissa olevaa mainintaa ruumiin käytöstä lääketieteelliseen opetukseen ja tutkimukseen. Muun muassa tästä syystä kudoslain mukaan kuolleelta ihmiseltä voidaan Valviran luvalla irrottaa kudoksia ja soluja, ja niitä voidaan varastoida toisen ihmisen sairauden tai vamman hoitoon, jos ei ole syytä olettaa, että vainaja olisi eläessään toimenpidettä vastustanut (Laki ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä 2.2.2001/10). Lähtökohtaisesti oletetaan siis, että henkilö ei vastusta kudosten ja solujen talteen ottamista. Saman lain mukaan tutkimus- ja opetustoimintaa ei saa harjoittaa, jos on syytä olettaa, että vainaja olisi eläessään sitä vastustanut.

ETENEn näkemyksen mukaan lähtökohta ei voi olla se, että vainaja olisi käytettävissä tähän tarkoitukseen, jolleivät omaiset erikseen kiellä. Aina ei ole selvää kuka on omainen ja ovatko omaiset samaa mieltä. Lausuntopyynnössä ITU Oy:ta verrattiin Suomen Punaisen Ristin veripalveluun. Vertaus kuitenkin ontuu sikäli, että verenluovutuksessa ihminen itse päättää asiasta.

Siitä, miten vainajan tahto voidaan parhaiten jälkikäteen selvittää, on vaikeaa vastata, jollei sitä ole selvästi elinaikana ilmaistu. Olennaisia kysymyksiä ovat ainakin henkilön yleinen tutkimusmyönteisyys tai -kielteisyys sekä ajatukset ruumiin koskemattomuudesta jo elinaikana.

PSHP:n lausuntopyynnössä viitattiin kyselyyn väestön mielipiteistä vainajien käytöstä koulutus- ja tutkimustoiminnassa. Kyselyiden tuloksia arvioitaessa on kuitenkin erotettava yleinen mielipide asiasta ja tilanne, jossa asiaa pohditaan omalla tai omaisen kohdalla. Vuonna 2007 tehdyssä väestökyselyssä vastasi väitteeseen ”*jo kuolleiden näytteitä voi käyttää ilman erillistä lupaa*” myönteisesti 31 prosenttia, kielteisesti 44 prosenttia ja asiaan ei osannut ottaa kantaa 25 prosenttia vastaajista. Vastaajia oli 1073. Samassa tutkimuksessa kysyttiin myös valmiutta antaa yleinen suostumus näytteiden käyttöön missä tahansa hyväksytyssä tutkimuksessa. Yleiseen suostumukseen olisi ollut valmis 41 prosenttia vastaajista, mutta 29 prosenttia ei. Loput eivät osanneet sanoa. Vastaajia oli 1096. Pelkästään nämä vastaukset kertovat siitä, että oletet-

tu suostumus on ongelmallinen, sillä moni ei osaa muodostaa asiaan kantaa ja näkemykset eroavat toisistaan.

Kysymykset 2 ja 3 ITU-keskus itsessään on ei-kaupallinen julkishyödyllinen yhteisö. Toiminta perustuu kuitenkin suurelta osin hoitolaitteiden käyttökoulutukseen, jossa yhteistyötahona on hoitolaitteita tuottava kaupallinen yritys. Aiheuttaako tämä esteitä vainajien käyttöön koulutuksessa tai miten tämä tulisi ottaa huomioon?

Voidaanko koulutuskeskuksessa kouluttaa myös muita kuin sairaanhoitopiirin omaa henkilökuntaa (muista sairaanhoitopiireistä, muista maista)?

Kysymyksiä herättää toiminnan ulottaminen Suomen lisäksi muihin maihin. Miksi Suomen pitäisi olla tässä aktiivinen ja mitkä ovat perusteet sille, että suomalaisia vainajia tulisi käyttää myös muiden maiden opiskelijoiden ja tuotekehitykseen osallistuvien materiaalina? Kansainvälinen toiminta ja osin myös kotimainen toiminta herättää kysymyksen siitä, kuka rahoittaisi muista maista tulevien opiskelijoiden kulut. Millainen rooli implantteja valmistavilla yrityksillä olisi tässä?

Toinen kysymys liittyy vainajien käytön laajenemisesta varsinaisesta lääketieteen perus- ja jatkokoulutuksesta implanttien kehittämiseen. Tällöin muuttuu toiminnan luonne olennaisesti lähemmäs yksityistä liiketoimintaa ja implantteja kehittävä ja valmistavat yritykset hyötyvät vainajien käytöstä ITU Oy:n kautta.

Kudoslaki sääntelee toimintaa siten, että kudoksien tai solujen irrottamiseen, talteenottoon, varastointiin tai käyttöön osallistuva terveydenhuollon toimintayksikkö, muu yksikkö ja kudoslaitos eivät saa tavoitella kudoslaisissa säädetystä toiminnasta taloudellista hyötyä. Toimintayksiköt voivat kuitenkin periä korvausta kudoksien tai solujen käsittelystä, kuljettamisesta, turvallisuuden varmistamiseksi tarpeellisten tutkimusten suorittamisesta ja varastoinnista toiselta terveydenhuollon yksiköltä tai kudoslaitokselta. Perittävä maksu saa lain mukaan olla enintään palvelun tuottamisesta aiheutuvien kustannusten suuruinen.

Mitä tiiviimpi yhteistyö ITU Oy:lle muodostuu kaupallisten toimijoiden kanssa, sitä tarkemmin on pohdittava sitä milloin toiminnasta koituu taloudellista hyötyä ja onko se silloin lain hengen mukaista. ITU Oy:n toiminnan laajentaminen koulutuksesta tuotekehittelyyn on lainsäädännön peruseriaatteen näkökulmasta eettisesti ongelmallista. Jos tähän kuitenkin päädytään, on tärkeää, että luvan antaja voi erikseen antaa luvan koulutuskäyttöön ja tuotekehittelyyn. Vainajien käyttö opetukseen on kulttuurisesti hyvin tunneherkkä asia, ja senkin vuoksi on syytä välttää sellaista toimintaa, jossa tavoitellaan minkään osapuolen kaupallisia etuja. ETENEn näkökulmasta vainajien käyttöä tuotekehitystoiminnassa tulee välttää.

Voidaan kysyä eikö tuotekehitystyö vainajilla ole perusteltua hoidon parantamiseksi. Vastakysymys kuuluu miten ITU Oy:n kaltainen toiminta vie eteenpäin keinomallien, fantomien, kuolleiden eläinten tms. käyttöä, jotta vainajia ei tarvitsisi käyttää niin paljon. Mikäli vainajia on riittävästi saatavilla, väheneekö kiinnostus kehittää ja käyttää vainajien käyttöä korvaavia menetelmiä?

On myös selvitetävä se, millainen koulutus vaaditaan implantteja valmistavissa yrityksissä työskenteleviltä, jotka tuovat koulutusryhmiä ITU Oy:öön. Kaikille toimintaan osallistuville on oltava selvää vainajan kunnioittavan kohtelun merkitys toimintakäytäntöjen kannalta sekä sosiaali- ja terveydenhuollon salassapidon velvoitteet.

Kysymys 4. Kun toiminta ei itsessään muutu aiemmasta teknisesti, mutta toimintaa laajennetaan merkittävästi, tulisiko asiasta tiedottaa myös julkisesti eettisen keskustelun mahdollistamiseksi?

ETENE katsoo, että ITU Oy:n kaltaisessa toiminnassa on syytä edetä varovaisesti, jotta väärinkäsityksiä toiminnasta ja sen luonteesta ei syntyisi. Nyt asiakirjoista muodostuu paikoin teollinen ja vainajia välineellistävä kuva.

Luvan pyytäminen omaiselta vainajan käyttämiseksi opetuksessa ja tuotekehityksessä on kuormittava hetki sekä omaiselle että lupaa pyytävälle. ETENEn näkemyksen mukaan ITU Oy:n kaltaisen toiminnan käynnistäminen vaatii julkista keskustelua jo suunnitteluvaiheessa, sillä vainaja ei ole omaisille useinkaan pelkkä ruumis vaan se kantaa muistoa eletystä elämästä. Lisäksi on selvitettävä tarkemmin millainen on Suomessa koulutuksessa olevien tarve toiminnalle ja selvitettävä tarkemmin se, onko kyseessä vain toiminnan määrällinen laajeneminen vai myös laadullinen.

ETENE korostaa myös sitä, että hautauskustannukset eivät saa Suomessa nousta niin korkeiksi, että tämä kannustaisi testamenttaamaan ruumiinsa opetus- ja tutkimustarkoituksiin, kuten tilanne vaikuttaa olevan esimerkiksi Wienin vastaavaa toimintaa harjoittavan keskuksen alueella.

Neuvottelukunnan puolesta

Puheenjohtaja

Markku Lehto

Pääsihteeri

Päivi Topo

Tiedoksi STM/sosiaali- ja terveystieteiden osasto
STM/peruspalveluministeri

